

XLIII. PÉRÓ LÁZADÁSA.

I. A rácok összeesküvése.

A vallás-unio kérdése. Szegedinácz Péró s a rác katonai párt tiltakozása. Rácok és magyarok barátkozása. A szentandrászi kuruczok tervai Péróval. Sevicz és Sirba kétszínűsége. A pécskei lakodalom. Az aradi beigtatás. A lázadás kitörése. Az első csalódások. Matulay kuruczai. Péró készülődései, elárúztatása, utolsó tanácskozásai és elfogatása.

Mikor *Petrovics* Mózes szerb metropolita 1730. júl. 27. meghalt, az 1731. febr. 4. Karloviczon megnyitott zsinaton a szerbek *Jovánovics* Vincze aradi püspököt választották metropolitává s öt júl. 2. III. Károly is megerősítette¹⁾.

Szerb írók nemzete megtagadásáról s g.-kel. hitéhez való hűtlen-ségről vádolják őt. A valóság az, hogy mihelyt Arad szerb püspöke lett *Jovanovics*, 1726. szept. 11.-én azonnal engedelmet eszközölt ki a bécsi haditanácstól, hogy Biharvármegyében katonai fedezet alatt látogathassa meg a görögkeleti rácokat és oláhokat. Így maga a kormány segítette abban, hogy eltérítse népét a katholika egyházzal való unióról, melyre előde, *Martinovics* János aradi szerb püspök, 1713-ban titkon már át is tért, hogy XI. Kelemen pápának 1715. május 27. kiadott bullája alapján egyházi hatóságot gyakoroljon Arad, Békés, Zaránd és Bihar összes görög-katholikusai felett²⁾. 1728-ban indult első körútjára. Gróf Csáky Imre váradi püspök a zeréndi hídnál lesetett reá, hogy lovait leszúrassa s őt-magát visszatérésre kényszerítse. De nem ösmerték föl, mikor elhajtatott előttük. Cséffa alatt éppen kendert vetett a pópa. Megszólította s megnevezte magát, hogy ő az aradi püspök. A pópa sohajtozva emlegette, hogy neki nem püspöke már, mert ő, hogy megélhessen, az uniohoz állt. A püspök magamellé ültette s bízatta, ne essék kétségbe; de a pópa csak azt hajtogatta, hogy nincs reménye többé. »Dehogy nincs!« felelte a püspök s énekelni kezdte a 86. zsoltárt: »Cine e Domnezău mai mare, ca Domnezăul nostru? Tu ești Domnezăul nostru cari faci minuni!« »Veled

¹⁾ *Érdúj helyi*, A karlóczi patriárkátus. Századok, 1894., 230. l. — ²⁾ *Vela* Pál nagyváradi g.-kath. kanonok szíves értesítése. V. ö. *Ardeleanu*, Istoria dioecesi greco-catholice a Oradie-Mare és *Niles*, Symbolae hist. eccl. orientalis, II. 604.

megyek, akárhova mégy!« kiáltott a pópa s azonnal visszatért a görög-keleti vallásra¹⁾. Váradon egy kincstári épületbe szállt s báró Salzer parancsnok katonasággal őriztette, hogy a püspök-főispán hajdúi és fegyveres jobbágysai ki ne kergessék. Jovánovics, ebben bízva, május 3.-án Váradon úgy tüntetett az unió ellen, hogy a keresztjáró napokon körmenetet tartó katolikusokkal éppen szembe vonúlt pluvialéban, koronával a fején, pásztorbottal a kezében s papjai — katonák fedezete alatt — akkor énekeltek legjobban, mikor mellettök haladtak el a katolikusok.

Maguk a bihari románok Belényes vidékén eleinte ellenszenvvel fogadták Jovánovicsot; eltorlaszolták előtte a hegyszorosokat, sőt lovát is leszúrták; körútjának és izgatásának azonban mégis nagy lett az eredménye, mivel Biharban egymagában 178 pap csakugyan elszakadt az egyházi uniótól. Mire azonban 1732. márcz. 22. Biharvármegye közgyűlésén gróf *Csáky* Imre nagyváradai püspök és bihari főispán ünnepiesen tiltakozhatott volna az aradi rác püspök egyházi látogatásai ellen, Jovánovicsot s úgy látszik, éppen a g.-kel. vallás megvédésében tanúsított buzgalmának előismeréséül, mint láttuk, metropolitájukká választották a szerbek²⁾.

Jovánovics gyűlölte a magyarokat s ezt a gyűlöletét főpapi székére is magával vitte. Azt hitte, nemzete és vallása megbuktatásán dolgoznak. Véleményének 1731. júl 24. nyilván kifejezést adott a radikális pártot képviselő budaiakhoz intézett levelében, melyben egyúttal panaszkodott a bécsiek ellen, hogy a szerbek részére adott szabadalmakat csak nagy pénz árán akarják megerősíteni³⁾. A bécsi udvar azonban utóbb azzal vonta a maga részére Jovánovicsot, hogy reá ruházza az 1706 óta betöltetlenül álló patriarchai méltóságot, ha megnyeri a vallásunio ügyének a g.-kel. szerbeket.

Jovánovics Belgrádra azonnal tanácskozássra hitta meg a marosi és tiszai rác határőrvidék tisztjeit. Eljött Pécskéről Szegedinác *Péró*, Aradról *Tököli* (Tekelija) Ránkó és *Sevics* György, Nagylakról *Strba* János, Szegedről *Zákó* s azonkívül még számos tiszt és zászlótartó. Gyűlésbe hitták az öregebb rác papokat és szerzeteseket is⁴⁾. Jovánovics csak a harmadik héten szólította föl nyíltan a tiszteket és a papokat, hogy nemzetök és a maguk java érdekében fogadják el az uniót, a hogy ő és társai már meg is tették ezt Bécsben. Erre a tisztek lármás értekezletet tartottak és *Szegedinác* szemére lobbantotta árulását, tiltakozott tervei ellen, s a tisztek megtagadták, hogy ilyen föltételek mellett részt vegyenek

¹⁾ Hagyomány. *Rozvány* Györgynek, N.-Szalonta monographusának közlése. —

²⁾ *Sevics* (Der Serbisch-ungarische Aufstand, 11. l.) kifakad, hogy nem a nép jelöltjét, Dimitrievics Miklóst, hanem Jovánovicsot választották meg. Ő azonban ezeket az előzményeket nem ősmerte. — ³⁾ *U.-o.*, 11. és *Glasznik*, XXXIX. kötet (1875.), 116. l., *Vitkovics* Gábor cikke. — ⁴⁾ *Ruvarác* Demeter (Isztoricsno-kriticsna crta o Vityentyiju Jovánovicsu Zimony, 1886., 8r. 8. lap) a gyűlés lefolyásának egész elbeszélését mesének tartja s tagadja, hogy Jovánovics az unio h'vé lett volna. V. ö. *Thim*, Századok, 1894., 156—8.

a rendes ezred megalakításában, mely együtt járna eddigi polgári és katonai szervezetöknek biztosíték nélkül való feladásával. Kijelentették, hogy ellene vonnak fegyvert, ha a népet tovább is erőlteti vagy rábeszéli erre a dologra.

Jovánovics annyira megrettent, hogy átszökött a török-földre, honnan azonban csakhamar ismét Bécsbe sietett, hogy az udvart a kísérleteknek nagyon is veszedelmes voltára figyelmeztetvén, azt az 1690. évi diploma megerősítésével a szerbek tökéletes megnyugtására bírja.

Az aradi g.-kel. püspöknek (1731. óta *Antonovics* Izsaiásnak) megnyerése annál fontosabbnak látszott, mert hatósága kiterjedt a Maros mellékén levő összes rácz csapatokra s így módjában állhatott, hogy ezeknek vallásos féltékenységét felköltse vagy lecsillapítsa. A király tehát 1735. márcz. 1. már meghagyta Biharvármegye közönségének, hogy bizottságot küldjön ki, mely az aradi püspök hatósága alá tartozóktól rendre megkérdezze, görögkeletiek maradnak-e, vagy elfogadják az uniót? A plebiscitumnak ez a módja különben legkevésbé sem állott a vallás-szabadságnak szolgálatában. Úgy hitték, százféléképen lehet a népre hatni, hogy magát görögkatholikusnak vallja s ebben az esetben annyivalinkább, mivel a románok és szerbek közt egyházi s nemzetiiségi tekintetben mind inkább kifejlődtek az ellentétek. Az alak azonban, melyben a kormány a kérdést fölvetette, egyelőre jónak látszott a szerbek megnyugtására. Azonban mily kevésbé volt alkalmas, eléggé megmutatta *Péro* pécskei kapitánynak magatartása.

Belgrádból Pécskére hazatérve, folyton dúlt, fúlt a bécsi kormány ellen, mely most már a szerb nemzetet is fel akarja áldozni politikájának. S ő, a ki a kormánynak 1703—1711. közt olyan készségesen adott segítséget a magyarok irtására, népének hasonló veszedelmét látva, most már nagyobb részvétellel hallgatta a magyar parasztok panaszait. Idáig vallás-, nemzetiiség- és osztálykülönbség választotta el a magyaroktól őt, a ki görögkeleti, rácz és katona volt.

Gyermekkorában még magyar világ volt Arad körül; magyarul a parasztoktól is megtanulhatott. A török ellen vívott felszabadító háborúk azonban csaknem egészen kipszították onnan a magyarságot s a rácz határőrség felállítása teljesen megváltoztatta a Maros mellékének néprajzát. Több órajárásnyira kellett volna mennie, hogy magyarokkal érintkezhesék. Azután a Löffelholz féle német parancsnokok beleugrasztották a ráczokat a magyarság ádáz gyűlöletébe. S *Péro* kapitány, ki németül sohasem tudott megtanulni, német parancsszóra mégis vadul üldözte a magyarságot, melynek nyelvét nem tudta elfelejteni.

Most, mentül többet gondolkozott a dolgon, annálinkább látnia kellett, hogy népében a kormány csak a katonát becsülte, nem a szerbet s hogy a németesítő törekvésnek előbb utóbb ez is áldozatul esik. Kato-

náira a mindnagyobb polgári terhek nehezdedtek, az 1691-ben nyert kiváltságok megsértése miatt mind sűrűbbek lettek a panaszok, az erőszakos áttérítések pedig már hitében is fenyegették nemzetiségét. Kezdte érteni, 1703-ban mi adott fegyvert a magyarság kezébe; s kezdte hibának tartani, hogy a rácok akkor olyan készségesen szolgáltak a németeknek.

Méltán gyanakodhatott, hogy őket, a bécsi kormány katolizáló törekvései ellen fegyveresen tiltakozó rác tiszteket, most a német birodalomba akarják kiküldeni, hol a Rajna mellett s délen Olaszországban már javában folyt a küzdelem a francziák, spanyolok és szárdok ellen, kik nem akarták eltérni az osztrákok és oroszok által lengyel királyúl feltolt III. Ágostot. Szerencséjüknek tarthatták a szerbek, hogy a Rajna vonalán csakhamar feleslegessé tették őket Savoyai Jenő győzelmei; mert ha a rác militiát pár évre a Rajna mellé viteti a kormány, itthon a rác pópák aligha állhattak volna ellen a térítő törekvéseknek. Júniusban már Péro is minden előkészületet megtett az elvonulásra. Szállásmes-

teréül *Matulay* Pált fogadta meg, ki valaha Rákóczi tót kuruczai közé tartozott ugyan, de mint huszár az utolsó török háborúban ő-nála is szolgált már; mindjárt a török háború után (1718-ban) Békésvármegye biztosa, a legutóbbi időkben pedig hódmezővásárhelyi marhakupecz volt. Úgy látszik, teljesen megnyerte kapitányának bizalmát, mert június 24.-étől kezdve a leszerelés után is magánál tartotta, mint

cselédet. Megfogadta, hogy míg neki lesz, *Matulay*nak is ad kenyeret.

Bizalmas óráiban a kapitány többször elbeszélgetett vele és zsörtölődve mondogatta, hogy a rácokat, kik pedig bebizonyították hűségüket, másoknál nagyobb adókkal terhelik s hogy neki és a többi kapitánynak meg kell újíttatnia a rácok szabadságait.

Az 1734. év őszén *Sebestyén* János és *Szilasy* István szentandrászi lakosok Pécskén mind gyakrabban látogatták Péro¹⁾, ki marhakereskedéssel is foglalkozván, a venni szándékozók feltűnés nélkül járhattak hozzá. Péro már az első alkalommal szívesen fogadta s egy-egy szépmunkájú ódon pisztolyal ajándékozta meg őket. A hatodik vagy hetedik látogatás alkalmával Péro kapitány égre emelte mind a két kezét, földre tette a sapkáját és úgy esküdött meg, hogy Isten ne legyen az ő Istene, ha ezentúl egyetlen egy háromszögletű (német) kalapot is tisztelne. Ellenben, mihelyt felülnek és kuruczok lesznek a magyarok, ráczaival készen áll s védi őket utolsó csepp vére hullatásáig. A szentandrásziak azonban figyelmeztették, hogy a magyarok, megemlékezve Rákóczi korára, még félnek

¹⁾ *Picot* (Les Serbes de Hongrie, 108. l.) úgy tudja, hogy *Sebestyén*, Pásztor és *Szilasy* magyar nevek mellett is éppen olyan rácok voltak, mint Péro, kit viszont bácskai kapitánynak mond.

a ráczoktól s így talán el is futnának fölkelésük hírére. Péro tehát megígérte, hogy ő kezdi a támadást.

Sebestyén és *Szilasy* kijelentették, hogy ezredesöknek, vagy éppen tábornokuknak ösmerik el Pérót, kinek feladata a katonai szervezés és vezetés lesz. Mivel azonban a nemzet összes vágyai az öreg Rákócziban testesültek meg, közösen elhatározták, hogy koldús-áruhában követet küldenek a fejedelemhez; értesítik, hogy a magyarok és ráczok együttesen akarnak fölkelni s behíjják, hogy fejük és fejedelmök legyen. A dologgal sietni kellett, mert *Mercy* tábornok a bánsági hadakkal már a Rajna vidékére vonult, s ha ott elég szerencsésen folytak is a küzdelmek, Olaszországban annál nagyobb szükség volt a segítségre, úgy hogy Magyarországból jóformán mind oda rendelték a rendes katonaságot; ha tehát valamikor bízhattak támadásuk sikerében, most igazán reménykedhettek benne.

Sebestyén és *Szilasy*, Pécskéről távozva, Szent-András sok lakosát beavatták terveikbe; majd ellátogattak a környék több más falujába is, hogy társakat és barátokat szerezzenek. Míg a Maros vidéke rácz népségének megnyerését Péróra hagyták, ők főképen a Körös-közét vállalták magukra.

Péro csakugyan beakarta váltani azt az ígérését, hogy semleges-ségre bírja a rácz kapitányokat. A szentandrásiai látogatása után történt egy-két nappal (márcz. 17. vagy 18.), hogy *Strba* János nagylaki kapitányt, ki 1728-ig Aradváros szolgálatában állott s most 65 éves kora mellett is berándult, hogy Aradon töltsse a görögkeletiek farsangját, átutazóban meglátogatta pécskei barátját. Péro megkérdezte tőle, hallott-e valamit a kuruczokról; s mikor azt felelte, hogy nem hallott, mondotta, hogy ő hallott ugyan, de majd csak akkor szól neki, ha jobb értesítéseket kap; sőt akkor izenni is fog, hogy meglátogassa.

Márczius végén Pérót ismét fölkeresvén *Szilasy* és *Sebestyén*, kívánságukra a kapitány határozottan szavát adta, hogy a rácz és kurucz katonaság nem fog egymás ellen harcolni. Éppen ekkor üzent *Strba* Pérónak, adassa vissza azokat a fejszéket, melyeket a pécskei lakosok elvettek a pécskei erdőbe küldött favágóitól. Azonnal válaszolt neki; s kérte, hogy bizonyos dolgok megbeszélése végett személyesen látogassa meg.

Strba csakhamar el is ment, de semmi hajlandóságot sem mutatott, hogy részt vegyen a dologban, melynek titokban tartására mégis megesküdött. Elfogadta ugyan a nyujtott kenyeret és sót, de megeskette kapitány-társát, hogy nem követi a lázadókat s hogy, ha levelet kap tőlük, azonnal tudatja velé és együtt mutatják meg azt az aradi tábornoknak.

Alig ért azonban haza *Strba*, hírét hallotta, hogy márcz 29.-én rácz rablók verték föl Csanádvármegye Földeákon lakó pénztárosának a házát, 1529 frt 43 kr. erejéig kirabolták a megyel pénztárt, elvitték a községek adókönyveit s megkárosították a pénztáros magánvagyonát is. A rablókat

csakhamar elögták s az aradi várba kísérték ugyan, de ebben a pillanatban még Strba sem tudhatta, közönséges bünténnyel áll-e szemközt, vagy a Pérótól emlegetett lázadásnak előjátéka-e az a rablás?

Különben, úgy látszik, Péro a tavasz nyíltával még komolyabban látott a lázadás előkészítéséhez. Márczius végén a szentandrásiak küldötteinek, Szilasynak és Sebestyénnek azt felelte, hogy írással le nem kötheti magát mindaddig, míg az ügyet meg nem beszélí Gyurka és Strba kapitányokkal.

Gyurkának közönségesen Sevcics Györgyöt, az aradi ráczok vén kapitányát nezték, ki ezt a tisztet még 1704-ben kapta. Nagyon is érdekében állott tehát Pérónak, hogy őt megnyerje. Ápril 3-án, éppen vásár lévén Aradon, fölkereste s mondta, hogy közölni akar vele valamit; de lelke és hite legyen rajta, hogy el ne árulja. Mikor ezt megígérte, sőt esküvel is fogadta a titoktartást, előadta, hogy a magyarok forronganak, föl akarnak kelni mind Magyar-, mind Erdélyországban s a ráczokat is csatlakozásra szólítják föl. Sevcics kijelentette, hogy azon esetre, ha csakugyan kitör az általános fölkelés, ő a maga csapatával készségesen csatlakozik hozzájuk; a mire kezét is adott Pérónak. Néhány nap múlva hasonló válaszzal örvendeztette meg Strba, ki a bácskai forrongás hírére most, úgy látszik, múlni érezte aggodalmait¹⁾.

Péro ismét szolgálatába vette Matulayt s tizedike táján, pécskei kertjében, minden újabb titkába beavatta. Megeskette őt a Szentháromságra, hogy hűséggel viseltek Rákóczi Ferencz iránt s hogy ebben a hűségében utolsó csepp vére hullatásáig megmarad. Megígérte, hogy «lajdinánt»-tá teszi, de biztosította, hogy ha nemsokára hazajön a száműzött Rákóczi fejedelem, szolgálatai fejében tőle nagyobb tisztséget és kitüntetést remélhet. A fejedelem, kinek nevét oly hiában vették, otthon is volt már akkor: nagy lelkét ápril 8-án adta vissza teremőjének. Az elámított nép itthon mégis ő-reá esküdött, s benne bízva készülődött meg gondolatlan és kétségbeesett vállalatára.

Péro környezetében idáig senkisémet akadt, ki magyarul tudott volna írni; most Matulayt tette meg íródeákjává a kapitány, s őt főképen a szentandrásikkal való levelezésre használta föl. A szentandrásiak különben személyesen is gyakran fölkeresték Pérót. Szegedinácz Mihály, Péro fia, ápril 23.-a táján mikor Pécskén egy lakodalomból hazatért, négy idegen lovat talált apja istállójában. A cselédek azt felelték, hogy Szilasy, Bartha István, Pásztor András és még két szentandrás ember jött azokon a lovakon. Mihály deák visszatért a lakodalomba; mikor azonban hajnalban ismét előkerült, észrevette, hogy éppen az istálló felé tartanak a ma-

¹⁾ A budai delegált bíróság fölterjesztése a királyhoz szept. 3. (Nro 282. e lit. priv.) Sevcics utóbb nem szólt erről a találkozásról, Strba pedig 1736. jan. 18. tagadta, hogy Péro az utóbbi másfél év alatt házában járt volna.

gyarok. Megkérdezte tőlük, mi járatban vannak s miért keresik föl olyan gyakran az apját? «No, hát azért járunk az apádhoz — mondta sok faggatásra Szilasy, — mert kuruczok akarunk lenni s föl akarunk kelni. Ha velünk tartasz, kapitányunkká teszünk. Különben is apád lesz a generálisunk s a ráczok is velünk tartanak.» «Ha igaz, a mit beszéltek és apám lesz a generálisotok, akkor mint kapitány én is követem őt s hozzátok vezetek vagy száz embert.»

Visszavitte őket apja házába s ott *Csobán* Mihály rácz katona, *Kecskeméti* András trombitás és *Sipos* Mihály jelenlétében dicsekedni kezdett, hogy ő belőle most már Isten jóvoltából kurucz kapitány lesz. «Én meg a trombitásod leszek,» tette hozzá *Kecskeméti*.

Fontosabb ennél, a mit ugyanekkor magával *Pérovál* beszéltek a szentandrásiaiak. Elmondták neki, hogy velök tart már az egész Kúntság, a helységek közül pedig Szent-András, Sarkad és Remete és hogy a Dunán innen és Dunán túl fölkél az egész Magyarország, sőt Erdély is. Mert nagyon megdrágúlt a só. Míg azelőtt 2 frton adták a mázsáját, most 3 magyar forintot vesznek érte. De ezt még elszenvednék, sőt a császári adót is elviselnék. A földesurak és bérlők zsarolásai azonban tűrhetetlenek. Azért akarnak háborúskodni a *földesurak*, az országban lakó *nemesek* és mindenki ellen, a ki csak ellenáll. — *Pérov* megjegyezte, hogy király és urak nélkül nem lehetnek el. Azt felelték, ha az egész ország föltámad, majd keresnek ők maguknak királyt; ha pedig Rákóczi hall a dologról, bizonyosan bejön hozzájuk. Erre azután *Matulayval* magyarul és ráczúl biztosító levelet íratott nekik *Pérov*¹⁾.

Megbeszélték a legközelebbi föladatokat is. *Pérov* tanácsára a magyarok elállottak Nagyvárad megtámadásától, ellenben a maga részéről is könnyűnek tartotta Arad bevételeét. A német katonaságot legközelebb kiviszik Németországba s akkor elfoglalván ezt a várat, onnan az egész országot eláraszthatják s keresztül-kasúl járhatják²⁾.

Mikor javában tanácskoztak, újabb vendége érkezett *Pérov*nak, *Sirba* a nagylaki kapitány, kit a magyarok közönségesen *Csorbán*nak neveztek. Mialatt az út porát lemosta magáról, 2 szentandrásai ember kiment, ő pedig kezét fogott Szilasyval, kit még Szentesről ösmert, a hol felügyelt az ökrei mellé rendelt cselédekre; s különben is tudta róla, hogy *fogadott iestvére* *Pérov*nak. Megkérdezte, kicsoda az a másik két ember; a kapitány azt felelte, hogy *Tolnay*, a szentandrásai bérlő küldte őket hozzá a neki járó árenda átvételére. *Matulayval* is váltott néhány szót. Négyszem-

¹⁾ Magyar eredetije nincs meg. Német fordítása Kancz. It. ad nr. 59. Orig. Ref. 1735. *Matulay* állítólag a kapitány tudta nélkül látta azt el *Pérov* szokott pecsétjével. —

²⁾ *Tokody* Márton krónikás verse szerint is (*Thaly*, Adalékok, II. 427.) a magyarokat »a gonosz rácz ckképen biztatja: Ne félj magyar semmit, menjünk el Aradra, Aradról pedig len forduljunk Gyulára . . . Mindazért ne siess ama nagy várakba!«

közt, azután faggatta, Pérót, hogy állanak azok a dolgok, amikről a multkor beszéltek?

«Eb az anyjuk! Semmi sincs!» Dörmögte Péro. Strba figyelmeztette, hogy akkor jó lesz idejében kitisztázni magukat, mert megeshetik, hogy fejükbe kerül ez a titkolózás.

»Várjunk holnapig!« szölt Péro. »Akkor én is bemegyek Aradra s a parancsnoknak fölfedezzük az egészet.«

Mialatt ők már is árúláson gondolkoztak, a szentandrásiak lóra pattantak, hogy megmutathassák otthon »méltóságos ezeres kapitányuk« biztató levelét s fegyverre híjják a népet.

Péronak magának különben is sok dolga volt Aradon. Az aradi parancsnok munkásokat kért tőle a vár alatt elfolyó Maros medrének tisztítására. «Majd másféle munkásokat küldök én a sánczba!» mormogott a vén kapitány, de mégis csak megtette a szükséges intézkedéseket. Azon-

Amit régebb fogvást várt a szegény magyar, már Isten az özvegyek s árvák könnyögését meghallgatta

A fölkelők kiáltványának bevezető szavai.

kívül a tábornok a rácز határórség tisztjeit is meghíttá Aradra, hogy résztvegyenek a haditanácshoz intézendő emlékirat megbeszélésében s a Consbruch gróftól Aradvármegye inspectorává kinevezett Edelspacher beigtatásán. Edelspacher az ünnepek után Halmágyra utazott s így voltaképp fej nélkül maradt a vármegye. A rácz tisztiek többször álltak már azon a ponton, hogy a forrongásról jelentést tesznek a tábornoknak; de nem tettek még akkor sem, mikor a pécskei kirándulásából ápril 27.-én hazatért Péro a békésmegyei parasztok mozgalmának igen komoly voltárról hozhatott híreket. Pedig Péroban s az aradi ráczokban bizakodva, éppen aznap (ápril 27.) Szent-Andráson már fegyverre keltek a magyar eléggületlenek s a szomszédos vármegyék falvaiba ilyen felhívásokat küldötték szét:

«Isten áldja meg kegyelmeteket, édes uraimék! A mit régtől fogvást várt a szegény magyar, már Isten a sok özvegyek s árvák könnyögését meghallgatta, mert igaz kurucz világ van és mi is igaz kuruczok vagyunk; azért minden félelmet félre tévén, özvegyekért, árvákért s nemes vallásunkért most szolgáljunk»¹⁾.

¹⁾ A mellékelt fac-simile a szeghalmiakhoz intézett levél kezdete. *Orsz. lt. Kancz.* pszt. ad nr. 293. Lit. Priv.

Általában mindenünnen kedvező híreket kaptak a fölkelők; csak éppen onnan nem, a honnan legjobban várták. Pécskére küldött követek ápril 28.-án este megérkeztek ugyan Pérohoz, azonban nem beszélhettek vele. Rövid idő múlva Péro nélkül hajtott be az aradi kocsis és hírül hozta, hogy három napnál, május elsejénél hamarább nem is jöhet haza a kapitány. Szilasyt, úgy látszik, megdöbbsentette ez a sikertelen követjárás. Hajnalban harmad magával lóra pattant, hogy Péroval beszéljen. De ő is csak Mihály deákot találta otthon, azt is nagyon rossz hangulatban. Azzal fogadta az apja szándékairól tudakozódókat, hogy menjenek pokolba s ne ácsorogjanak itten. «Mi el is megyünk erről a vidékről — szolt *Szilasy* Szegedinácz Mihályhoz. — Apád azonban Aradon van, azért Aradot is elfoglaljuk, hogy akadályúl ne szolgáljon.»

Szilasyval együtt távozott *Matulay* is, talán hogy biztos híreket mondhasson majd Pérónak. Kíséretében volt *Thuróczy* Miklós, a csabai *Sirhosty* Lukács, továbbá *Bartha* István, *Kovács* János és *Nagy* János. Útközben Csabán megpihenvén, a csabai bíró, jegyző s az egész lakosság jelenlétében felolvasták Pérónak magyar pátensét, melyben Péro, mint Rákóczi generálisa, tudatja, hogy a rácok és magyarok egyesülten fölkeltek; meghagyja tehát, hogy — halálbüntetés terhe alatt — ők is mindnyájan fegyvert ragadjanak. Székudvar vidékén viszont *Mirkovics* Pál jegyző állított össze egy száz főből álló zászlóaljlat.

Péro május elsején tért haza Aradról Pécskére. Odasietett hozzá *Matulay*, ki jó híreket hozott a fölkelőkről. Ezek pár kis csetepatéban már győztek is; Békést, Sarkadot csatlakozásra bírták, sőt Gyula ostromára is vállalkoztak. Mivel azonban ő már bevallott kurucz volt, nem mutatkozhatott a kapitány házában nyilvánosan, hanem egy gyanús házban tartózkodott, »hol a tolvajok szoktak menedéket keresni.« *Hítta* Gura *Gyomparát* és *Misko Berberint* is, a pécskai sebészt, de hiában. *Sipos* Mihályt trombitásnak akarta felfogadni havi 6 frttal. Mikor a trombitás kérdezte, hová akarja vezetni, mondta, hogy kövesse. Csak akkor látta, hová híjja, midőn a mezőre ment. Ott, a Szárazér mellett, a csanádmegyei *Batonya* közelében, már 70—80 kurucz szedelőzködött össze. Azonnal Péro hűségére eskette föl valamennyit. Valami tótkomlói örmény kereskedőt kifosztván, a tőle elvett ruhákból felöltöztette a rongyosabbakat s magának is kiválasztott egy ezüstzsinóros sötétkék dolmányt, egy övet pedig társa, *Kíss* János engedett át neki. Felkötötte tarsolyát, a török háborúban használt kardját, magához vett egy pár pisztolyt s május 3.-án megindult csapataival, hogy újból a lázadókhöz csatlakozzék.

Ezalatt *Péro* is rendezte a maga katonaságát. Parancsainak meghallgatására *Kovács* János és *Bartha*, ki már ápril 28.-án is járt Pécskén, Békésről május elsején a fölkelők megbízásából újra meg akartak jelenni. Útközben három rácz katona csatlakozott hozzájuk s beszédbe ereszkedtek

velők. Jó barátoknak mutatkoztak. — Lovaglás közben kifecsegték, hogy Péro emberei s éppen utánuk küldte a kapitány, kihez szívesen elvezetik őket. Minek járjanak ők hírek után, minek vesztegessék azzal is az időt, ha igaz a Kovács és Bartha tudósítása, hogy a fölkelők a zászlóaljjal már úgylis Erdőhegy felé indulnak s hogy odavárják a Péro két lovas- és két gyalog-ezredét is?

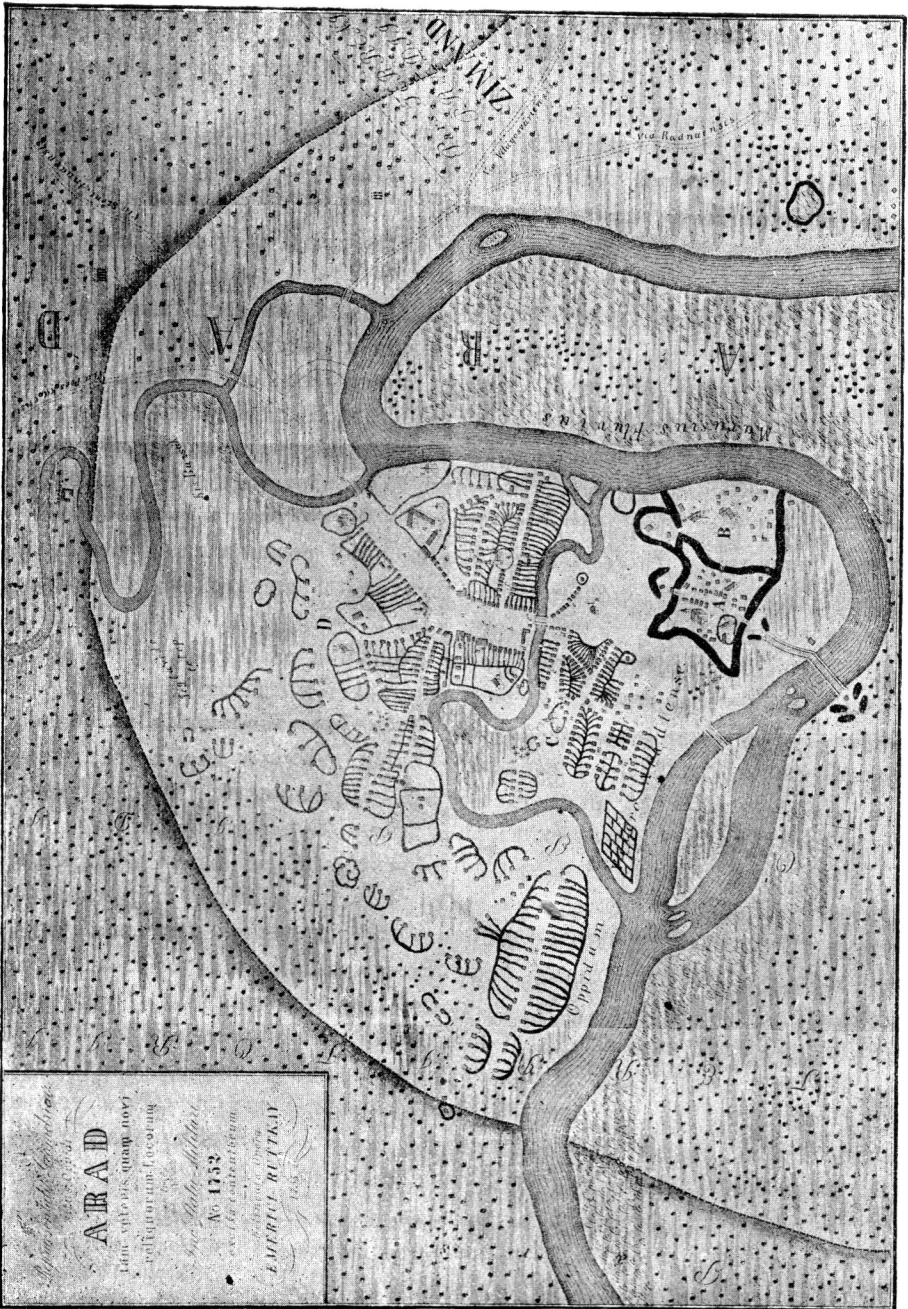
A három rácz addig tartotta őket szóval, míg egy húsz leselkedő ráczból álló csapathoz érkeztek, mely elfogta s még május 2.-án Aradra vitte őket. Itt a parancsnok tolmács útján azonnal vallatóra fogta és beösmérésre kényszerítette mindakettőt. Tőlük értesült¹⁾, hogy már április 28.-án jártak Pécskén, ígéretére emlékeztetni Pérot s hogy őt otthon nem találván, most Békésről akarták fölkeresni a lázadók újabb izenetével.

A parancsnok nem ütött zajt a dologból; enni, inni adatott a küldötteknek, de vigyázottat reájuk s a vár őrségét is megkettőztette.

Május 3.-án Péro, kit már előbb megbízott, hogy a marosmelléki rácz katonákkal a »rablócsöcselék« ellen induljon s ki ezalatt a szín alatt Pécskén feltűnés nélkül rendezte csapatát, hívatta vagy önként, megjelent a parancsnok előtt, hogy bevárja további rendeleteit. A tábornok szívesen fogadta, sőt ebédre is marasztalta. Ő azonban azzal mentegőzött, hogy már *Tekelija* (Tököli) Rankóhoz ígérkezett ebédre.

Rankó a ráczok hirhedt főkapitányának, Tököli Jánosnak volt a fia²⁾. Nemessége és családjának harczias híre kelleténél jobban kifejtette erőszakos hajlamait. Kapitány lett a marosmelléki nemzeti katonaságnál s ebben az időben lovas és gyalog katonák állottak parancsnoksága alatt. — Atyjáról beszélnek, hogy az idők megváltoztatták s hogy Rodostoban meglátogatta Rákóczit; ilyen körülmények közt Rankó vagy Raják sem maradhatott egészen közönyös. A rácz katonák sokat hajtottak reá, mint az előttük kedves emlékü Tököli fiára; a tiszték azonban tartózkodók voltak vele szemben. Deresedni kezdett a szakálla, anélkül, hogy főkapitány lett volna. Torzsalkodott Sevicscsel, ki atyja örökébe lépett s kinek

¹⁾ *Balla* a Nagykőrösi Krónikában (109. l.) nagyon regényesen beszéli el ezt a találkozást. Szerénte a küldöttek nem ösmerték Pérot, s ezt a körülményt felhasználva, a velők találkozó két magyar katona szép csendben vezette őket a várparancsnokhoz, ki — figyelmeztetésökre — Pérónak adta ki magát s így nem is vallomásra, hanem bőséges jelentéstételre bírta a küldötteket. Ez azonban tévedés. *Bartha* már régebben ösmerte Pérot, sőt Strbát is; utoljára április 23. s így nem olyan régen találkozott velök, hogy Péro személyében tévedhetett volna. Az én előadásom a küldöttek vallomásán alapszik. (A minisztertanács a királyhoz, jún. 7.). Kovács maga talán nem ösmerte Pérot, a kivel azonban még sem téveszthette össze a tábornokot, ki elé már mint rabot vitték. Bizonyos azonban, hogy önkéntes vallomást tett. Október 3.-án ezt a bíróság is enyhítő körülményül tudta be neki s a királynak megkegyelmezésre ajánlta a halálra-íteltet, mert vallomása alapján fogták el Pérot s fojtották el csírájában a fölkelést. (*Kancz. lt.* Nro 78. ex Conc. Ref. 1735.). — ²⁾ *K. Papp* (51. l.) hibásan tartja János testvérének Rankót; János testvérét Osztójának hitták. (Arad 1715. évi összeírása. Orsz. lt.).

Aradvár és város tervrajza.

fia is egy rangban állt már vele, míg az ő fia, Péter és János, kisebb állással volt kénytelen beérni. Ha most azt mutatta, hogy Péró, Sevics és Strba terveit helyesli, csak azért tette, hogy őket bajba keverje s a magyar parasztok föllázítását talán csak azért óhajtotta, hogy, elnyomatásukra küldetvén, fölprédálhassa vagyonukat¹⁾.

Péró arra akarta rábeszélni Tököli Rankót, hogy mikor Pécskéről, a lázadók leveretésének ürügye alatt iderendelt csapatai még ez éjszaka támadást intéznek az aradi várra, benn állomásozó ráczaival Tököli rohanjon a német őrségre, fegyverezze le azt s nyissa meg a kapukat Péró hívei előtt.

Míg azonban az összeesküvők Rankó asztalánál ezen tanakodtak, a parancsnok becsukatta a vár kapuit s kiadta a parancsot Péró elfogatására. Péró kapitány, kit egyik cseléde ijedten értesített a várban észrevett gyanús mozgólódásokról, s hogy a parancsnok mindent tud, gyorsan felugrott a terített asztaltól s készen álló négylovas kocsjába vetvén magát, egyenesen a városba nyíló éjszakai kapuhoz hajtatott, melyen át azonnal Arad rácز városába juthatott volna. Itt azonban fegyveresen állta útját a kapuórség. *Talheim* Lipót (utóbb aradi postaigazgató) megfogta, kocsjából kiszállásra szólította föl, fegyvereitől megfosztotta s Handtko tábornokhoz vezette²⁾.

Tököli és vendégei erre a híre azonnal a parancsnoknak az óvár délkeleti szögletében levő és külön sánczczal kerített lakásába siettek. Ott *Sevics* György főkapitány, az öregebb *Strba* János nagylaki s fia, János, csanádi kapitány, továbbá a szemlaki és sajtyeni rácз kapitányok, valamint *Antonovics* Izsaiás aradi rácз püspök kijelentették, hogy szívesen kezeskednek Péróért. Tököliek azonban nem akarták megtenni ezt a baráti szolgálatot; tiltakoztak a szabadon-bocsátás ellen, s nem állottak jót a pécskei kapitányért. Erre a tábornok elzáratta, állítólag még vasra is verette Péró-t, jelentést tett a főhaditanácsnak, a szegedi parancsnokságot egy hadbíró kiküldésére kérte, hogy Péró-t vallatás alá fogja, a többit pedig egy újjal sem bántván³⁾, utasította, hogy összegyűjtött csapataikkal rögtön induljanak meg az ekként földerített lázadás leverésére.

Az aradi várparancsnoknak ez az intézkedése merész elhatározás volt; mert igen könnyen megtörténhetett volna, hogy a rácзok nem a kuruczok ellen, hanem mellettök rántanak fegyvert. Mivel azonban egyéb katonasága alig volt, próbára kellett tennie a határőrök hűségét.

¹⁾ *Orczy* Istvánnak 1735. máj. 10. tett megjegyzése. — ²⁾ Így adják elő a dolgot Aradvármegye rendei, midőn 1743. febr. 18. nemességre ajánlták *Talheimot*. (Aradmegye jegyzőkönyve, I. 142—5. l.). A Nagykovácsi Krónika szerint (110. l.) a kapun ki nem mehetvén, a sáncznak ugratott, mivel azonban abból ki nem hajthatott, ott elnyomták. — ³⁾ *Balla* krónikája szerint (110. l.) Péróval együtt vasra verette Tökölit és a többi tisztet is. Ezt az alább elmondandó részletek megczáfolják; magának Péró-nak elfogatása részleteit azonban főképp az ő krónikájából merítettem.

II. Rác-ellenhatás.

Az aradi rácok a magyar fölkelők ellen fordulnak. Pusztításaik. A debreczeniek sorsa. Utolsó kísérlet a rácok megverésére. Az erdőhegyi csata. A rácok diadalmenete. Nemesi fölkelés. Menekülés a rácok elől. Szegény legények.

A rácok, a kiknek nevében Péro a kuruczoknak «hétszer esküdött meg, hogy mindenekben assistentiául lesznek nekik»¹⁾, most, hogy a gyanút elhárítsák magukról, végre csakugyan készülödni kezdtek. *Strba* Jánosról már a hódmezővásárhelyi vásárban is széltére beszélték, hogy a lázadókkal tart s hogy a vásárhelyiek ezeknek a javára élelmi szereket is küldtek a táborába. A szegedi vásárra ő maga is el akart menni, nem annyira lovak vásárlása végett, mint inkább azért, hogy kipuhatolja a hangulatot; de nem mehetett el, mert — talán nem is merőben véletlenül — lovai elragadták s felfordították kocsiját, úgy, hogy fejét és lábait jól megütötte. Addig, míg arról volt szó, hogy Péróval megállapodásra jusson, sebei nem-igen akartak begyógyulni. Péro elfogatása után azonban meggondolta, a min már azelőtt is töprengett néhányszor, hogy fejét egyéb baj is érheti. Most tehát épp úgy sietett a táborba, mint a vén *Sevics*, a ki ártatlan képpel mondogatta, hogy semmit sem tudott a lázadásról odáig, míg az Arad felé menekülők híriül nem hozták, hogy a zavargók már Gyula földadását követelik. Ártatlan képet vágott *Tököli* Rankó is, mikor a medgyesi táborban május 4.-én *Czvea* kapitánynyal együtt szemére lobbantotta *Szegedinác* Mihály deáknak, hogy apjával együtt kurucz. «Látod — szólt sírva a vitéz zászlótartó *Strbához* — mit hánynak föl nekem ezek a kapitányok! A mikor te megjöttél, vissza kellett volna vonulnom. Én semmiről sem tudok. Apám nevében talán *Matulay* csinált valami írást, megszerezvén az apám pecsétjét.»

Így nyilatkoztak és mosakodtak most már azok a szerb tisztek, kikben, fordulásukról semmit sem tudván, még most is reménykedtek a fölkelők²⁾.

Aradról 21 zászlóaljjal csak 4.-én indult ki a nemzeti katonaság és aznap a békési *Gerendásig* (Arad-, Békés- és Csanádmegyék összeszögelésig) hatolt előre; a mi nagy menet volt, mert 68 km. távolságnak felel

¹⁾ *Orczy* levele máj. 10. A helytartótanács a királyhoz, 196. sz. — ²⁾ *Szávits* (36. l.) szerint, ha nem lett volna áruló, vagy legalább is gyáva *Strba* és *Sevics*, még *Péro* elfogatása után is Aradra kellett volna támadniok s őt kiszabadítva, megmenteniök a rácok és magyarok közös ügyét. Azonban inkább lemészárolták a szegény parasztokat, hogy kegyelmet és jutalmat kapjanak a bécsi udvartól. Egy másik szerb író (*Vitkovics* a *Glasznikban*, XXXIX., 284.) mentegeti őket és pedig azzal, hogy *Szegedinác* elfogatása miatt a kapitányok nagyon megbosszankodtak a magyarokra. Az aradi parancsnok május 21. jelentése szerint azonban (Kanczell. It. Nro. 78. Orig. Ref.) a két kapitány azzal is érvelt *Péro* szabadonbocsátása mellett, hogy majd vele együtt mennek a magyarok ellen.

meg. Az útbaeső falvakat a katonák már jobbadán üresen találták. A nép részént előlük, részént a fölkelők elől nyakra-főre menekült. Az elekiek pl. elrontották a Gyula-felé levő mocsarakon keresztül vezető hidat, honnan a lázadókat várták s *Hollinger* Antal János plébános vezetése alatt Arad felé futottak az oltári szentséggel együtt, melyet a ferenczrendiek-nél, az óvárban helyeztek el. Május 7.-én a várparancsnok biztatására viszatértek ugyan, de falujokat és templomukat akkorra már kirabolták a »szabadító« ráczok, a kik közt volt *Sevics* főkapitány és fia *János* csanádi kapitány, *Strba*, *Tököli* Rankó, *Czvea*, *Szegedinác* Mihály stb.

Május 5.-én, Békésig 30 km. útát tett a sereg, mely útközben lelketlenül fosztogatta a lakosokat. Csabán pl. a ráczok 194 lakost 816 frt 27½ kr. erejéig károsítottak meg, *Burián* Sámuel evang. papot, ki a templomba menekült előlük, szakállánál fogva rángatták elő s megverték, a falu házán talált pénzt elvitték, két hordó bort megittak s 61 lovat elhajtottak¹⁾. Lehúzták a csizmát még a nők és gyermekek lábairól is, az asszonyoktól, leányoktól elszedték kötőiket, nagykendőiket, szoknyáikat. Vasfazekakkal, párnahajakkal, mángorlókkal, szalonnával, hájjal, sőt imádságos könyvekkel stb. is megrakodva mentek tovább. Békésen hallották, hogy a kuruczok, kiknek száma ezernél többre rug, két óra járásnyira a Büngösd vizénél táboroznak. Rögtön utánuk siettek, de már csak hült helyöket találták, mire Békés városát kifosztották s 895 frt 54 kr-ra rugó kárt okoztak a lakosoknak.

Másnap dúlások közt folytatták útjokat Vésztőig, hol azt hallották, hogy a kuruczok már átkeltek a Sebes-Körösön és Okány felé, Biharvármegyébe húzódtak. Elhatározták, hogy utánuk küldenek 3 zászlóalj ráczot s hogy, ezeknek híreihez képest, egész seregökkel követik őket. A közben pedig folytonosan dúlták, rabolták a közbeeső helységeket. Legjellemzőbb azonban a debreczeniektől a kuruczok ellen küldött 55 főnyi csapattal szemben való magatartásuk. A debreczeniek május 7.-én Körös-Ladány alatt a ráczok táborával szemben álltak meg. *Gassner* főhadbiztos igazoló levelével ellátva hat embert küldöttek át a ráczokhoz, hogy a tiszteket üdvözöljék és szolgálataikat följánlják. »Uraim — szóltak a Sevics főkapitány körébe gyűlt tisztekhez, — mi attól félünk, hogy kuruczok vagytok; mert Debreczenben és vidékén az a hír, hogy a ráczok *Péró* kapitány vezetése alatt kuruczok lettek.« A főkapitány emberségesen fogadta őket, azután tisztjeivel tanácskozott a dologról. A tisztek kijelentették, hogy ezekben a zavaros időkben senkiben sem lehet bízni; nem szabad tehát elengedni a debreczenieket, hanem a tábornokhoz kell őket vezetni, a ki majd megítélheti, jóban járnak-e vagy sem. Erre Sevics fölhívta a küldötteket, hogy a debreczeni csapat a ráczok táborában telepedjék meg. Négyet azonnal visszaküldött, hogy az egész csapatot a táborba híjják.

¹⁾ *Haan* (Békésm. hajd.ana, 44.) Csaba kirablását a kuruczoknak tulajdonítja.

Ezt a négyet a tábori őrszemekig Strba, vagy — a hogy a magyarok nevezgették Csorba kapitány is elkíserte, ki Sevicscsel egyetemben némileg mégis kímélni akarta a magyarokat.

Pár pillanat előtt hagyta el a tábor 300 rác, hogy a terepet kikutassa. *Raják* kapitány (Tököli Rankó) azonnal 2 hajdút küldött utánuk azzal az utasítással, hogy kinn a mezőn támadják meg és kaszabolják le a debreczenieket. Ő maga is nyomukban volt s izgatni kezdte ellenök az őrszemek közelében levő rácokat. Ezt hallva, Strba rögtön utánuk kiáltott a debreczenieknek, kik vissza is fordultak. Viszont a Tököly útasításait véletlenül halló két debreczeni esengésére a főkapitány is rögtön kiküldte saját fiát, a csanádi kapitányt, mintegy 9 tiszttel és közlegényvel, hogy a merényt megakadályozzák. A 4 debreczeni visszavágtatván, Strba utasítására a kocsik közt keresett menedéket. Ekkor azonban Tököli Rankó kapitány kivont karddal kényszerítette őket, hogy szálljanak le lovaikról s adják át fegyvereiket, ruháikat. A rác hajdúk hajukba ragadtak s mentéikről a posztóval együtt szaggatták le az ezüst gombokat, a mellett egyre kiabálták: »Öld, vágd!« Ha nincs ott *Strba* és *Sevics* János, a főkapitány fia, kétségkívül lekaszabolják mind a négyet. Dühében Tököli még védőjükre, Strbára is kardot rántott; ekkor azonban megkorbácsolta őt a kapitány, Sevics csanádi kapitány pedig megkardlapozta. A főkapitány azonnal elfogatta Tököli Rankót, de a négy debreczenit is foglyok gyanánt kísértettette a táborba, majd azzal az utasítással küldte a debreczeniekhez, hogy mindnyájan csatlakozzanak a rácokhoz.

Csatlakoztak is és most már, sürgősen visszahíván a lázadók üldözésére szánt 3 zászlóaljat is, azonnal megindult a tábor Békés felé. Elül egy század rác, utánuk a debreczeni csapat s végül a rác sereg. Így haladtak Békésig, hol Sevics főkapitány szemlét tartott fölöttük. A rácok kivont karddal tisztelegtek előtte, mit a debreczenieknek nem engedtek meg. Azután mindent lehajigáltak a debreczeniek szekereiről. Pénzt nem találván, egyelőre nem bántották őket, sőt külön táborhelyet is jelöltek ki számukra s fegyvereiket sem vették el. Egymás közt azonban egyre hajtogatták, hogy két faluban sem találnak annyi zsákmányt, mint a debreczenieknél, kik ilyesmik hallatára egész éjjel aggodalmasan örködtek. Hogy a rácokat megnyugtassák, puskáik serpenyőiről szemök láttára verték le a port.

Másnap készeknek nyilatkoztak fegyverök letevésére, ha a főkapitány elkísérteti őket Aradra, hol a rácok dühe ellen nagyobb biztonságot remélnek. A főkapitány valóban lefegyvereztette a debreczenieket. Fegyvereiket kocsira rakatta, lovaikat elvétette s a tisztek és közkatonák közt szétosztotta. Azután kocsira ültette őket s egy kapitány vezetése alatt őrséget rendelt melléjük. Csaba és Gyula közt rövid pihenőt tartva, még azon éjjel a székudvari táborba érkeztek.

8.-án Békésről Gyula alá indult a rácok egész serege. Gyuláról az alispán a rácúl is tudó *Tomcsányi* Jánost küldte Sevics elé, azzal a két emberrel együtt, ki először hozta neki hírül, hogy a lázadók egy zászlóval Erdőhegy és Székudvar alatt állnak. Annál jobban kell sietnie, mert, a kuruczoktól féltve, már nemcsak a lakosságnak, hanem a megyei tisztviselőknek egy része is megfutott. Sevics azonnal tovább vonult az eleki mezőre, Otlaka közelébe s miközben két órai pihenést engedett hadainak, egy elfogott kurucztól értesült, hogy a fölkelők Erdőhegy alatt táboroznak. Most tehát kelet felé tartott. Székudvar alatt egy odavaló paraszt s a gyulai uradalom két gornyikja újból megerősítette azt a hírt, hogy a fölkelők a Körösön túl a híd környékén állanak. Azonnal pihenőt fúvatott, a lovakat jól megabakoltatta, a fegyvereket megvizsgáltatta, egy csapatot pedig kiküldött a terep fölkeresésére.

Közeledésük hírére a fölkelők, kik május 7. éjjelre Bihar felől érkeztek Erdőhegyre s másnap Székudvarig nyomultak előre, — most ismét visszavonultak Erdőhegyre, hol a rácokat a szekérsánczon álló Sebestyén vette először észre. A magyarok eleinte örömmel üdvözölték jövetelüket, mert azt hitték, hogy Pérótól hoznak segítséget. A rácok azonban az előőrsökre csaptak, de nem valami nagy szerencsével, mert a gyorsan magukhoz tért magyarok néhányat megöltek közülök. A rácok megfutamtak s káromkodva fenyegették a kocsikon összekötözve fekvő debreczenieket, hogy az ő vérökkel mossák le ezt a vereséget. A debreczeniek segélykiáltásait hallva, a csanádi kapitány közbelépett ugyan s megmentette életüket; ennek a fejében azonban 50 aranyat fizettetett magának is, apjának is, a főkapitánynak.

Május 9.-én mindjárt éjfélután fölkerekedett a rác tábor s Erdőhegytől délnyugatra a görhei, vagy — a hogy a székudvariak nevezik — gyürhei mezőn állapodott meg. A főkapitány egy erős osztálylyal *Milics* borosjenei és *Strba* nagylaki kapitányokat küldötte előre, hogy a fölkelők visszavonulásának útját elvágják. *Szilasy* és *Matulay*, kiket aggasztott a tegnapi csetepaté, de még mindig hitték, hogy az csak félreértésből történt s a rácok csatlakozni fognak hozzájuk, 3 óraker fegyveresen fölkeresték a szembejövő Strbát s egyenesen megkérdezték tőle, áll-e még a fölkelőknek adott szava, hite? S kérték, hogy hit alatt tárgyaljanak együtt. Strba káromkodva fordult Matulayhoz: »Milyen a te hited: zsidó, cigány vagy egyéb?! Majd megtanítunk benneteket!« Szegedinácz Mihály kérte Strbát, mondja meg nekik, mi történt Péroval. »Ördög az anyád! — mordult Strba Matulayra; — hát így hálálod te meg a Péro jószágát és kenyerét? Már Péro is el van fogva s Péro elveszett!« — A két küldött látható módon megdöbbsent a váratlan hírre. »Minek árúltátok őt el azzal, hogy három társatok által leveleket küldöttetek hozzá? — támadt reájuk a kapitány. — Azokat elfogták s idő előtt elárúltak mindent«. Hiában

mentegőtözött Matulay, hogy azok a maguk jószántából, megbízatás nélkül, a végből mentek oda, hogy labanczok legyenek; s hiában kérte, tartsa meg a szavát. »Most már nincsen adott szó — kiáltott Strba — s egy óra mulva meglátjátok, mi történik veletek. Ha Isten nekünk adja a győzelmet, mindnyájatokat kikergetünk Magyarországból!«

A két kurucz kapitány sértetlenül tért vissza Erdőhegyre, hol azonnal fegyverbe állították a fölkelőket¹⁾. Ezek már, az előbbi nap tapasztalatain okulva, erős szekérvárral kerítették táborukat, mely, túlzott hírek szerint, 10—15,000, voltaképen azonban csak 1300—1400 emberből állt 13—14 zászló alatt. A kuruczok vezére s ezeres kapitánya *Sebestyén* János, őrnagya *Vértesy* Mihály volt. Kapitányaik *Pap* Gáspár Dobozról, *Szilasy* János Szent-Andrásról, *Mirkovics* Pál jegyző Székudvarról, *Csordás* András Túrról, *Matulay* Pál Vásárhelyről, *Gesztesy* György (ki még nem csatlakozott a főserceghez) Vadászról, továbbá a versíró *Tokody* Márton és *Mogyoróssy* György (ki azonban a csata elől megszökött). Egyéb tisztjeik:

Knett Antal Tamás, az erdőhegyi csata haditudósítója.

Székely István, *Szalontay* Sándor, *Nagy* András, Sarkadról *Tokay* György, *Örvény* István, *Bende* András és — mint tábori pap — *István deák* feketegyarmati tanító. Ezt, Matulayt és Mogyoróssyt a fölkelő tisztek íródeákjai (secretariusai) gyanánt is említik. Ez a 14 kapitány és tiszt vezette a 14 zászlóaljat. Az őrmesterek közül nemes *Bajkór* Dániel, *Nyulak* Mihály és *Szántó* Mihály neveit ösmerjük. A zászlótartók közül a sarkadi *Tokay* Ferencz és *Nagy* Mihály, a szentandrászi *Tóth* János, az öcsödi *Lévay* György, a kisjenei *Nyágra* gornyk, továbbá *Horváth* András és *Kis* János neve maradt emlékezetben. *Tokody* kapitány *Bóné* Andrásához, Rákóczi egykori ezereskapitányához hasonlította őket: »az emlékezetéről sírhat Magyarország.« Jobbadán egyszerű, tanulatlan emberek, falusi bírák, esküdtek és kisbírák, legjobb esetben jegyzők és tanítók. Akadtak ugyan közöttük katonaviselt emberek, de azok is csak altisztségeket viseltek Rákóczi vagy a »császár« hadaiban. Hadvezetésre való képtelenségüket ismerték s

¹⁾ A Nagykörsi Krónika (111. l.) szerint május 9.-én reggel 6 órakor teljes meglepetéssel kezdődött az erdőhegyi csata s a fölkelők még ekkor is ujjongva fogadták a ráczokat, mint szövetségeseiket. Én *Knett* hadijelentése s a tanúvallatások alapján adom elő a történeteket.

a ráczoktól remélték, hogy azok rendes katonák lévén, tisztjeik győzelemre vezetik őket. Keservesen csalódtak bennök; teljesen azonban nem vesztették el saját tiszteikbe vetett hitüket. Sőt némely részök még Matulay és Szilasy követsége után sem tartotta árulóknak a ráczokat s nem vette komolyan közeledésök rossz szándékát. Hiszen Szilasy János lovaskapitány csak az imént adta át Tokay Györgynek azt a levelet, melyben Péro a ráczok segítségével biztatta a fölkelni akaró magyarokat; csak az imént kötötte a lelkére, hogy jól vigyázzon arra a fontos íratra, a mit gyalog létére jobban is megtehet, mint egy lovaskatona, ki rohamközben könnyen elejthetné. A sokszor, minden új csapat fölesküvésénél felolvastott levelet most hajnalban is mindenki ott láthatta a Tokay György süvege mellett. Hétszer esküdött meg Péro a ráczok nevében; lehetetlen, hogy megfeledkezzenek róla! *Mogyoróssy* György kapitány ugyan, ki nagyon jól ismerte Péro-t és a ráczokat, nem bízott többé a sikerben s Matulay és Szilasy követsége után azonnal megszökött a kurucz táborból; a többiek azonban helytállottak és vakbizalmukból csak akkor ocsúdtak föl, mikor hajnali 4 órakor a ráczok sor-tüzet intéztek szekérsánczuk ellen.

A rosszul, néha csak doronggal fegyverzett gyalogok azonnal zavarba jöttek, a mint észrevették, hogy soraikból már az első tüzelésre többen elestek. A puskások ugyan közölük is helytállottak, a többiek azonban csak hamar megfutottak és a bokrok közé menekültek. A rácz puskások egy része tovább üldözte őket és sok kárt tett bennök. A másik résznek azonban kemény munkája akadt a szekértábor ellen, honnan a gyalog puskások, kik között ráczok és oláhok is akadtak, hévvel viszonzták a lövéseket. Az ellenségnek is be kellett ösmernie, hogy «kétségbeesett erővel védték magukat».

Ezalatt azonban *Milics* és *Strba* hátukba került s elállotta a hídfőt, mire a fölkelők két tűz közé kerültek. Sebestyén kapitány, kinek lovasai kellően úgy sem mozoghattak a szűk táborban, három zászlóalj huszárt küldött elűzésökre s a híd visszafoglalására, hogy a menekvők útját biztosítsa. A rácz lovasok száma azonban 500 volt s így e helyütt is nagyobb erővel kellett mérkőznie. A huszárok tüzet adva rohantak a ráczokra, majd kézviadalra mentek át. *Milics* kapitány egy közemberrel mindjárt az az első támadásnál elesett¹⁾, *Strba* és Szegedinác Mihály súlyosan megsebesült. Strbát egy Nyágra nevű oláh gornyik és zászlótartó mellbe vágta zászlója rúdjaival, a másik zászlótartó, *Kis* János pedig, a kopjája végébe erősített lándsával átszúrta a karját s lováról is lerántotta. *Sevics* főkapitány maga is csak bajjal menthette meg életét. A kurucz kapitányok

¹⁾ Ezt a ráczok Boros-Jenőn temették el. (P. Nagy, Aradm. tört. V. 109. — Kézirat nemz. muzeumhan.)

közül *Mirkovics* Pált kegyetlenül összekaszabolták ugyan a ráczok, a többit azonban sem el nem ejthették, sem el nem foghatták, a hídfőt pedig rövid időre föl kellett adniok. Hat óra hosszat valóban keményen tartotta magát egy kis csapat; és ha nem az utolsó pillanatban értesülnek vala a ráczok hitszegéséről, a krónikairó szerint «sok rácz asszonyok özvegyen és sok rácz gyermekek árván maradtak volna». Így azonban tíz óra tájban már minden ponton övük volt a győzelem s a hidat a kurucz huszárok csak menekülésre használhatták. A ráczok a csataterén 400 huszárt és gyalogost, üldözés közben pedig 300-at vágtak le¹⁾ és 169-et foglyúl ejtettek. Elfoglaltak tíz zászlót, két szekérré való fegyvert és számos gazdátlanul maradt lovat. A ráczok a halottakról még ruháikat is lehúzgálták, Erdőhegy községét magát feldúlták, felgyújtották, s még a reform. templom úrasztali kendőit is elrabolták; a szegény lakosoktól azonban két hordó mézen kívül nem vihettek el egyebet.

»Kiért az Úr-Isten őket megbüntesse,
Verebek rakjanak fészket ő fejekbe
Mint amaz dögpárát utczákon hurczolják,
Rút káplárpálczával, korbáccsal kínozzák,
Vagy fiinta-sarkakkal oldalát döföljék,
Selma, hunczut, német nevekkal nevezzék!«

tört ki a harag *Tokody* Márton kurucz kapitányból, ki »Péro veszedelme« cím alatt utóbb versben írta le ezt az egész eseményt²⁾.

A ráczok csak dél tájban tértek vissza táborukba, hol halálos aggodalmak közt várakoztak rájuk a fogoly debreczeniek. Tíz aranyat kínáltak Tököli Rankónak, ha megvédi őket; de az csak 24 arany árán vállalkozott életök megoltalmazására. A délutánt még portyázásokkal töltötték el; az éj beálltával azután megindultak Arad felé, magukkal vivén debreczeni és az erdőhegyi csatában ejtett foglyaikat is; még pedig valamennyit a fölkelőktől elszedett kocsikon.

Másnap érkeztek Aradra, hová a megkötözött lázadókat és debreczenieket, az erdőhegyi csatában elvett 10 zászló lobogtatása mellett, valóságos diadalmenetben vitték be. A német tiszteket ezzel is megakarták győzni róla, hogy hazugok a hűtlenségökről terjesztett hírek s hogy igaz szolgálai a császárnak. *Handtko* tábornok azonban elég hidegen fogadta a hősöket, mivel Péro vallatása után tisztában lehetett lovagias érzelmeikkel. A debreczenieknek már másnap igazságot szolgáltatott s haza eresztette őket; fegyvereiket, lovaikat azonban csupán tíz nap múlva szedhette vissza a ráczoktól s akkor is romlott állapotban küldhette utánuk.

¹⁾ Más tudósítások szerint összesen csak 500-at. Május 23. a budai *Mercurius* 41. száma is 400 halottat említ, de győzőül magát Orczyt szerepelteti. — ²⁾ Közzölte *Szilágyi* az Új Magyar Muzeumban, I. 182—184., K. *Papp* Miklós id., 134—7., a muzeumi kéziratról s legteljesebben *Thaly* Kálmán, Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez, II. 423—432.

S éppen május 10. vette a tábornok Békésmegye panaszát, milyen rakoncátlanságokat okoztak ott ezek a rácok.

A tábornok a rác nemzeti katonaság kivonulása után azonnal fölhívta az aradi polgárokat, hogy mivel a gyöngye őrség egymagában elégtelen a vár megoltalmazására, őrségre ők is kiálljanak. A polgárok nem csak ezt tették meg készségesen, hanem május 6.-ától május 20.-áig a vár sánczolásában és árkolásában is részt vettek 213 munkással, kik 220 prófontnál egyebet az egész idő alatt nem kaptak a kincstártól; a mellett éjjel-nappal ott őrködtek az ágyúk mellett, vagy a sánczokban¹⁾. Handtko tábornok a rácok hazatérése után is igénybe vette szolgálataikat; mert Péro és társai börtönének őrzését valóban nem bízhatta többé a rác határőrökre. *Halász* Péter, a b. Orczy István vezetése alatt fölkeltek előhadának élén, csak május 12. érkezett Erdőhegy alá, a csata után 3 nappal, de egyúttal a legrövidebb idő alatt, a mi rendelkezésére állt; mert a Túrától Erdőhegyig vezető mintegy 120 km. utat másfél nap alatt tette meg. Meztelen holttesteket talált a csatatéren, melynek közelében most ő üttetett tábornok. Hadbírója, Ónodi *Kovács* István²⁾ s még 5 ember kíséretében elfogta az ottan lappangó *Mogyoróssy* Györgyöt, ki magát a fölkelők egyik hadnagyának és secretariusának mondta s ki azzal mentegőzött, hogy az erdőhegyi csata elől az erdőbe menekült. Tőle hallotta, hogy a fölkelők közül valami százan ismét összeverődtek s újabb ellenállásra készülődtek. Ekkor tűnt ki, katonai tekintetben milyen hibát követtek el a rácok azzal, hogy a csata után nem üldözték messzire a fölkelőket, hanem még aznap hazatértek Aradra. *Halász* Péter azután *Mogyoróssy* kalaúzólosa mellett felkutatta a szomszéd *Nadab*, *Kis-Jenő*, *Ágya* és *Zerénd* környékét; de senkit sem talált, mivel a lázadók Biharba menekültek át. Május 16.-án Gyula alá ment, hol a 14.-én megérkezett Orczyval együtt kipihenvén fáradalmait, május 18.-án haza felé indult s május 28.-án már fel is oszlatta csapatát. *Beleznay* csapata 19.-én indult haza Gyuláról.

Orczy mindjárt megérkezésének napján, 14.-én meghagyta Arad- és Zarándmegyéknek, hogy a lakosságot visszatérésre szólítsák fel; s ezt azok a megyék annál kedvesebben vették, mivel »már nagyobb részént a helységek a sok kóborlók, pusztítók és haramiák miatt elszéledtek; Nagyságod protectiójában ha nem vigasztaltatnának, talán az többi is utána ment volna.« Ebben a tekintetben az alispán, *Bibics*, ellenmondásba jött főispánjával, gr. *Consbruch* Pállal, ki azzal dicsekedett, hogy ha ő az egész mozgalom alatt nincs a megyében, a kivándorlás sokkal nagyobb lett volna. Magával Orczyval azonban csak 17.-én lépett levele-

¹⁾ A HTT. a királyhoz, jún. 3. *De Blois* ezredes bizonyítványa 1737. júl. 13. és 1741. júl. 26. HTT., fasc. 80. nro 527. A. és B. — ²⁾ *K. Papp* Miklós (id. h. 65. l.) félreértve *Bartha* (112. l.) szövegét, *Kovácsot* a fölkelők egyik vezérének mondja.

zésbe, mit azzal igazolt, hogy a helytartó tanács május 7.-i leiratában szó sem volt Orczy parancsnokságáról.

A Fejér-Körös és a Maros közt azonban csak lassan állt helyre a béke. Az aradi ráczok újra ijesztgették a környéket és Zaránd-, Bihar- és Békésmegyékben elhajtották a fölkelők özvegyeinek és árváinak marháit. Folytonos portyázásaikkal zaklatták a népet s megfosztották gazdasági és házi szereitől, úgy, hogy a földművesek most már előlük menekültek. A csanádi Batonyáról és Tornyáról 87, Aradmegye 9 helyéről (Kuin, Kovaszincz, Kerek, Moroda, Gyarmat, Csigerel, Komlós, Siria és Mikelaka) pedig összesen 107 család futott át az ú. n. bánságba. *Edelspacher* Zsigmond a temesvári katonai kormányt már június 15. figyelmeztette, hogy, ha másképen nem lehet, huszárok segítségével is vissza kell térítennie ezeket a lakosokat, kik főképen a modenai herczeg és Stahremberg gróf uradalmából menekültek el; különben kárba vesz egész aratásuk s felakad minden mezei munka; azt pedig a visszatérőktől sem lehet követelni, hogy ebben az esztendőben s ilyen körülmények közt adóikat s jobbágyi tartozásaikat megfizessék. De még fölkelő csapatok is lézengtek Arad- és Zarándvármegyében. *Gesztesy* György régi kurucz kapitánynak és *Farkas* Mihálynak Vadász körül gyűjtött 50 főnyi csapata az erdőhegyi csata hírére azonnal bejelentette meghódolását; egy másik azonban május közepén 17, majd 40 emberrel Ménesi közelében ütött tanyát. Nem raboltak, hanem csupán enni, inni kértek a modenai uradalom gazdatisztjétől, kit biztosítottak, hogy, ha kegyelmet nyernek, a király iránt készségesen leteszik az esküt. Május 18.-án gróf *Consbruch* aradi főispán azt javasolta az udv. kancelláriához intézett fölterjesztésében, hogy mivel ez az állítólag több év óta kóborló csapat sokáig úgy sem tudna nyugton maradni, legjobb volna bevenni őket a rendes katonasághoz. Ilykép rövid idő alatt lóval, fegyverrel s minden szükségessel ellátva, egy ezer, vagy éppen 1500 főből álló ezredet könnyen lehetne összehozni.

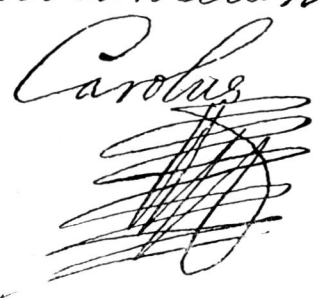
III. Megtorlás.

Orczy menedéklevelei. Péró az aradi haditörvényszék előtt. A delegált bíróság. Péró kínzatása. A rácz kapitányok ügye. Az ítélet tervezete. Aggodalmak a ráczok miatt. A kapitányokat még meg is dicsérik. Péró s a magyar fölkelők elítéltetése. Péró utolsó napjai s kivégeztetése. A lázadás fontossága.

Hogy a meggondolatlanul kezdett lázadásnak nem volt annyi áldozata, egyenesen *Orczy* érdeme. A gyulai táborban maga is nagy eréllyel folytatta ugyan a vallatásokat s május 16. és 17. is 14 fogoly átküldését kérte az aradi parancsnoktól, hogy szembesíthesse őket saját foglyaival; másrészt azonban kegyelmet ígért minden megtérőnek. «Adja

Isten — írta hozzá az aradi várparancsnok, — hogy a császár, a mi legkegyelmesebb urunk és a királyság a nyugtalanságot csakhamar lecsillapítsa s hogy az itt föllobbant lángnak máshol ne legyen hatása! Uraságodnak nagy dicsőségére fog válni, ha ő császári felsége szolgálataiban mindent megtesz.» Orczy menedékleveleit (május 16.—június 2.) 276-an, és pedig Zarándból 22-en vettek igénybe. Intézkedéseit a kancellária előterjesztésére egészen véve III. Károly király is helybenhagyta, ilykép: ¹⁾)

placet in toto omni.
 Chioamelana
 Carolus

Gyanú, felesleges aggódás és a megyék túlbuzgósága sok olyat juttatott börtönbe, a kik sem tettel, sem tanácssal nem vettek részt a lázadásban s a kiknek őriztetése, élelmezése utóbb sok költséget okozott. A marosmelléki ráczok közé Szegedre és Aradra június 7.-én *Traun* tábornokot küldte a kormány, mely, úgy látszik, nem nagyon bízott a ráczokban, de elmérgesíteni sem akarta a dolgokat.

Éppen a ráczoktól lakott vidékeken kellett legjobban sietni, hogy az előleges vizsgálatot megejtsék, mert láttuk, hogy Pérót — elfogatása után azonnal — meg akarták szabadítani a ráczok. A haditanács a hadijog értelmében rendes pört kívánt folytatni a vádlottak ellen s de *Blois* alezredest nevezte ki a hadbíróság elnökévé. Magát a vizsgálatot a szegedi auditor, *Koska* vezette nagy ügyességgel. Első sorban Pérót, másod-sorban *Matulayt*, *Thuróczy* Miklóst, a csabai *Stohosty* Lukácsot, *Bartha* Istvánt, *Kovács* Jánost és *Nagy* Istvánt hallgatták ki. Mivel a vizsgálat mind súlyosabb adatokat derített ki Péro ellen, őt május 20.-án már kínvallatás alá vetették. «Noha — olvassuk a bécsi minisztertanácsnak június 7. tett előterjesztésében — a hóhér szorítót és felhúzó kötelet is alkal-

¹⁾ Az orsz. lt. kancz. osztályában »Nro 71. Orig. Ref. 1735.« jegy alatt levő eredetinek fac-similije.

mazott ellene s a meggyújtott lámpa tüzét fokozatosan reá fújván, négy égési sebet ejtett rajta, — a három percz híjján egy óráig tartó kínzást olyan testi és lelki erővel tűrte, hogy készebbnek látszott meghalni kínjai közt, mint hogy elárúlja az összeesküvés részleteit és tagjait, a kiknek tanácsából cselekedett.» Másnap az aradi parancsnok kénytelen volt az udv. haditanácstól kérni újabb utasításokat. A mellékelt tanúvallatások kiegészítése végett a király a bűnjelek szorgalmas gyűjtését rendelte el.

Június 21. maga a tanács is meghagyta Békés-, Bihar-, Arad-, Csongrád- és Hevesvármegyéknek, írják össze a lázadás lecsönDESítésére kiküldött nemzeti katonaság által a lázadóktól elszedett tárgyakat és holmikát s azokat gondosan őrizték meg, hogy a vizsgálatnál esetleg föl lehessen használni.

Az előnyomozások már annyira haladtak, hogy az ügy megérett a törvényszéki tárgyalásra. A király *Förger de Tollet* v. b. t. t. és lovassági tábornok elnöklete alatt Budára külön törvényszéket rendelt s behítta oda Koska szegedi hadbíró is, ki a Péro ellen Aradon indított nyomozást jól

*Fidelis Subiectissimus
Franciscus Loanes Förger*

Jörger gróf névaláírása.

végezte s ügyét a vizsgálatokból kellően ismerte. Augusztus elején Aradról Budára szállították magát Péro is, kinek erős kíséretéhez Szolnokon még 12 katona csatlakozott. Rövid idő alatt 152 vádolt csörgette láncait a budai Csonka-toronyban. Sevics és Strba rácz kapitányokat azonban egyelőre még nem engedte elfogatni a király és csak aug. 27.-én útasította *Handtko* vezérőrnagyot és aradi várparancsnokot, hogy Péro fiát, SzegedinácZ Mihályt, Budára vitesse.

Péro ellen a bíróság aug. 27. alkalmazta először a kínzást; ekkor tett vallomásainak terhelő részét azonban harmadnap visszavonta Péro, mire a kir. ügyész újabb torturát indítványozott. A bíróság ezt nem akarta elrendelni mindaddig, míg fiát, Mihályt, ide nem hozzák s körülményesen ki nem hallgatják. Ezen alkalommal a kir. ügyész újabb indítványt tett az erősen gyanúsított Sevics és Strba elfogatására. Szept. 3.-áig kihallgatott a bíróság minden vádlottat s úgy találta, hogy néhányan pusztá gyanú és fölösleges aggodalom alapján, a megyék túlbuzgóságából kerültek fogságba, pedig sem tanácscsal, sem tettel nem vettek részt a lázadásban. Hogy méltatlanul ne szenvedjenek, fölösleges költséget ne okozzanak, a túlsúfolt börtönök pedig kiürüljenek, szabadon bocsá-

tásukat kérte a bíróság a királytól. Szept. 5. azonban a kancellária csak azt javasolta a királynak, kérjen beható jelentést *Förger* elnöktől az olyan ünnepies és költséges bíróság utóbbi működéseiről, valamint Péro fiának vallomásáról, ettől tévén függővé a két kapitány elfogatását. Ilyen veterán katonáktól, tisztektől s más tekintélyesebbektől a mozgalomról többet lehet megtudni, mint egyszerű parasztoktól. Ez a részletes jelentés másnap már fölment, minek az lett az eredménye, hogy a kancellária a királynak csakugyan ajánlotta is a két kapitány elfogatását s a budai bíróság elé való állítását.

Mihályt Aradról szept. 14. hozták Budára s másnap állították először bíróság elé. Szilasy, Sebestyén, Bartha, Pásztor, Szántó és Kovács olyan vádakat mondtak szemébe, hogy másnap a bíróság — a kir. ügyész javaslatára — keményebb eszközök, sőt, ha szükségesnek látszanék, a kínzás megengedését is kérte ellene.

Szept. 21. a király meghagyta Jörgernek, hogy az ártatlanokat, vagy csupán puszta gyanúból elfogottakat szabadon bocsáttassa s hogy Péro — mivel második kínzása alkalmával Sevics és Strba ellen tett vallomásait visszavonta, a törvény azonban a harmadszor való kínzást is megengedi, — ha továbbra is tagadna, harmadszor is megkínóztassa, de korát és gyöngye erejét megillető kímélettel. Abban az esetben pedig, ha ekkor is a két kapitány ellen vallana, Strbát és Sevicset el kell fogatni, mire föltételeesen már útasította is a haditanács az aradi parancsnokot; Szegedinác Mihályt egyelőre tartassa Budán. Parancsához alkalmazkodva, a bíróság okt. 3. szabadon bocsátott 34 vádlottat; Péronak harmadszor való kínzását ellenben akkorra halasztotta, ha itt lesz a két kapitány is, a mi három hét előtt alig történhetik meg, noha értesült róla a bíróság, hogy a király október 1. már csakugyan elrendelte elfogatásukat.

Okt. 28.-án a *Sinzen Dorf* gróf elnöklete alatt tartott minisztertanács elfogadta a bíróságnak s a kancelláriának azt a javaslatát, hogy a megnevezett lázadókat a zeréndi s két más prédikátorral együtt bíróság elé állítsák. Be kell szerezni összes irataikat és, hacsak lehet, kidolgozott beszédeiket, hogy kitűnjék, nem izgatták-e már a zavargás előtt is a népet, vagy nem folytattak-e valamely veszedelmes levelezést. A prédikátorokat jóakarattal, de körülményesen hallgassák ki. Ebben az esetben a vallás nem jöhet szóba; mert a prédikátorokat épp úgy, mint az ország akármilyen más vallású és nemzetiségű lakosát s mint a két katonatisztet is, cs. kir. rendelet alapján, a lázadás gyanúja miatt tartóztatják le és hallgatják ki¹⁾. Strba és Sevics kapitányokat okt. 11. Aradon *Hamilton*

¹⁾ A király a minisztertanács fölterjesztésére saját kezével írta oda, hogy a Budára ismét összejövő bíróság elé kell idézni Gyurka és Strba kapitányt és az ifjabb Péro s őket kínzás nélkül, sőt kegyesen vallatni. Figyelmeztessék őket, hogy az első bíróság valla-

András gróf lovassági tábornok és temesvári parancsnok egy őrmester vezetése alatt 20 Hantoi-lovassal, *Handiko* vezérőrnagy aradi parancsnok pedig egy hadnagy parancsnoksága alatt 30 emberrel elfogatta és az okt. 8. tett előleges intézkedésekhez képest Szegedre kísértette: még pedig Sevicset, mivel igen rosszul van s járni is alig tud, bilincs nélkül, Strbat ellenkezőleg kezén bilincsekkel. Az ú. n. Bánáton át azért tették azt a kerülőt, hogy az aradi ráczok közt zendülésre ne adjanak okot. Budára is szerencsésen megérkeztek a foglyok. Ilyen körülmények közt a minisztertanács elrendelte, hogy az ifjabb Szegedináczczal együtt a két kapitányt is kihallgassák s az öreg Péroval szembesítsék, de ne kínozzák. Mivel bűneiket megbánva, készségesen végrehajtották az aradi parancsnok rendeletét és századaikkal a zavargók ellen nyomulván, azokat erélyesen megtámadták s a bajt csírájában elfojtották, ezzel annyira jóvátették hibáikat, hogy talán még a törvény rendes útján sem lehetne őket elítélni. Tehát akármi tűnnék is ki vallomásaikból, ajánlja a tanács a királynak, hogy őket s a prédikátorokat ne vesse kínzás alá s hogy ezt az ifjabb Szegedináczra nézve is függőben hagyassa.

A két kapitány vallatására csak 1736 január 18—20. került a sor. Arra az ígéretre, hogy ha részletesen elbeszéli az összeesküvés sorát, kegyelmet várhatnak a királytól, kinek deczember 2. kiadott rendeletét magyarul és szerbül is megmagyarázták nekik, előbb *Sirba* János, utóbb (jan. 19—20.) *Sevics* György tett önkéntes és körülményes vallomást. Január 19—21. hallgatták ki Mihály deákot is, kit végül a két kapitánnyal szembesítettek. Jelenlétökben «cs. kir. kegyelemmel» bízatták, ha szintén mindent bevall, mire a két kapitány is intette. A fiú könnyekben tört ki, mondván, hogy inkább sajnálja apja sorsát, mint a magáét s hogy már most mindent előad, a mit csak tud. Vallomását bevégezvén, arra kérte a bíróságot, meg ne mondják az apjának és másoknak, mit beszélt, mert különben kemény átkokat szórnak a fejére. Apját vele nem is, hanem csak a két kapitánnyal állították szembe.

Ezek után január 24. a királyhoz intézett fölterjesztésében kijelentette a bíróság, hogy nem lát most már okot az öreg *Péro* vallatására és kínoztatására; mert az eddigiekből teljesen kiderült, hogy ezt a láza-

tásaihoz képest ugyan szigorúbb vizsgálatot, sőt büntetést érdemelnének, de ha alázatosságot és köteles hűséget tanúsítanak, elmondják az összeesküvés egész történetét s további fölfedezéseket tesznek, talán még kegyelmét is remélhetik. Ha ez a kegy nem hat rájuk s tagadásukban továbbra is megmaradnak, szembesítsék őket a terhelő tanúkkal, kivált az öreg Péroval, kit ebben az esetben újabb kínzás alá vethetnek. Az Orczy által megkegyelmezett három prédikátort, kiket azóta azzal gyanúsítanak, hogy a népet izgatták, óvatosan és ügyesen zárják el Budán s törvényesen, a vallás sérelme nélkül járjanak el velök szemben. Péro újabb kínzása után tegyen a bíróság javaslatot az ítéletre nézve, megjegyezvén azt is, kinek és hogyan lehet kegyelmet adni. (Eredetije az orsz. lt. állandó kiállításában, 86. sz. a.)

dást és összeesküvést nemcsak a leghitványabb és az ekeszarva mellett született, hanem egyúttal dologkerülő s rablásra és tolvajságra vágyó emberek kezdték, abban bízva, hogy az országból kivitték a katonaságot. Az öregebb Péroval tanácskoztak ezek, hogy általa föllázítsák a ráczokat sőt az egész népet; ő volt ezeknek az elvetemült embereknek a reménye. »Mielőtt azonban gyökeret verhetett volna bűnös fáradozásuk s Péro a maga esztelen fölkelését aratásig, vagy legalább a mag kikeléséig vihette volna, kitört a gonosz zavargás és elfogván, fűbe tiporták az öregebb Péro-t.« 1736. február 24. végre abban a helyzetben volt az udvari kancellária, hogy már foglalkozhatott a bíróság ítéletének javasolt szövegével. A két kapitányra és az ifjabb Pérora nézve a bíróság által még január 30. megállapított ítéletszöveget csak márczius 6.-án terjesztette föl a kancellária, olykép, hogy a két kapitány bilincsből félévig raboskodják és pedig éppen az aradi várban, hogy ott a ráczok jobb példát vehessenek róluk. Az ifjabb Péro-t, mivel apját úgyis kivégzik, vagyonát pedig elkobozzák, csupán 9 havi bilincstre ítélték, úgy, hogy büntetését ő is az aradi várban töltsse ki. Katonai rangjától tehát nem kívánta megfosztani a kancellária, hogy «ez a büntetés, mely egyforma a halállal, kétségbeesésbe ne sodorja őt».

A minisztertanács márcz. 11. *Sinzendorf* elnöklete alatt foglalkozott a kérdéssel s általában véve helybenhagyatni javasolta a bíróságnak a kancellária véleménye kíséretében átküldött ítéletét, mely oly feltűnően kedvezett a katonai felfogásnak.

Helyesnek tartaná ugyan a minisztérium, hogy a zavargások főbb helyein, Szent-Andráson, Aradon, Váradon és Sarkadon tegyék ki a fölnégyelt hullákat; mivel azonban a tizennégy elítélt Budán van, s így jó távol azoktól a helyektől, hogy átszállításukkor barátaik meg ne kíséressék kiszabadíttatásukat s hogy különösen Péro érdekében ne csinálhassanak valami zavart az Aradon tömegesebben lakó ráczok, azt ajánlja a minisztérium, hogy az ítélet kihirdetése után harmadnapra Budán törjék kerékbe a négy elsőt, s négyfelé vágva, a koczkajáték után lefejezendő hattal együtt kocsikra tegyék és Szent-Andrásra, Aradra, Sarkadra és Váradra vigyék őket. Ezekben a városokban valami emeltebb helyen kerékre kötve tegyék közszemlére a négy főbb bűnös hulláinak egynegyedét, a többinek fejét és holttestét, hogy bűnüknek emléke tovább fenn maradjon.

A két kapitányra nézve külön fölterjesztést tett a minisztertanács. A kisebbség azt javasolta, hogy a két kapitány, ha nem hat, legalább három, az ifjabb Péro pedig hat hónapot töltsön bilincsből az aradi várban. A többség azonban, élén *Sinzendorf* elnökkel, arra szavazott, hogy — *hősi* magaviseletüket tekintve — szabadon bocsássák s tiszti rangjukba is visszahelyezzék őket.

A minisztérium javaslatát márcz. 17. tárgyalta s némi módosítással el is fogadta a titkos tanács. A király aláírta az ítélet-levelet, kihirdette, s ápril 4.-én a helytartótanács a megyéknek is megküldötte. *Péró* visszutasította a megtérítésére küldött barátot. Hozzábocsátott gyermekeit, Mihályt és Juliát is intette, hogy hitőkben állhatatosak maradjanak. Magához kérte *Milovanovics* Miklós budai szerb pópát, hogy anyanyelvén fogadja tőle a vallás utolsó vigaszát. Ápril 4.-én reggel 7 órakor a budai szerbek harangjainak zúgása közt, katonaság fedezete alatt vitték társaival együtt a Szent-György-térre. *Péró*t egy oldalán szélütés érte; őt tehát négy — halálra nem ítelt — lázadó támogatta utolsó útjában s *Milovanovics* Miklós és *Belensevics* Konstantin szerb papok vigasztalták. *Péró*t és *Szilasyt*, majd *Sebestyént* és *Pásztort* elevenen kötötték kerékre s alulról fölfelé haladva bunkózták a hóhérok, míg végre homlokon vágták s agyonütötték őket. Azután, belső részeiket eltávolítva s külön ládába dobva, négyfelé hasították holttesteiket, s minden fejetlen negyedhez az előbb kivégzett nyolcz fölkelőnek fejét mellékelvén, négy ládaszerű koporsóba csukták a borzasztóan megcsonkított holttesteket. Belső részeiket s a többi nyolcznak holttesteit a budai akasztófa alá temették. Azután egy kapitány s egy hadnagy vezetése alatt, 100 gyalog és 30 huszár kíséretében útnak indították a szállítmányt Szolnok felé, honnan vasas németek és huszárok vitték tovább a kijelölt helyekre. A két hóhér mindenütt darabonként aggatta föl testök részeit; *Péró* testrészeit nem Aradon, hanem saját pécskei háza körül, Sarkadon pedig a Szeles-mezőn.

Tizenhárom elítéltet a szolnoki várban vetettek rabságra, 18-at szabadon bocsátottak; ápril 28. eleresztették a 3 prédikátort is, a többit pedig, büntetésidejük leteltével, magyar ezredbe sorozták be. Az aradi várba nem jutott fogoly. Büntetését nem minden bűnös vette el. A lázadás elnyomóinak jutalmazása ellen azonban senkinek sem lehetett kifogása.

Dalaikban a rácok sokáig mint nemzeti hőst dicsőítették *Péró*t.

Az 1735. évi események megmutatták, hogy a tömegesen együtt élő rácz katonák az egységes Ausztrián kívül *más* eszményekért is hevülhetnek s hogy társadalmi és vallási érdekek felejtetni képesek a magyar parasztok és rácz granicsárok közt levő nemzetiségi ellentéteket. *Dósa György*, *Cserni István* és *Szegedinác* *Péró* lázadásainak legzajosabb jelei egy és ugyanazon vidéken folytak le; s magyarok és szerbek nem most 1735-ben, hanem már 1527-ben szövetkeztek először, hogy homályos társadalmi és politikai céljaikat közösen megvalósítsák.

A mit régtől fogva alkotmányuk szempontjából sürgettek a magyarok, meghozta azt valahára a rácz határőrök megbízhatatlan voltának kiderülése s a hadsereg újabb rendezésének ideje. A vármegyei intézményt csakhamar helyreállította a király s ezzel rövid idő múlva kivándorlásra kényszerítette a ráczokat. 1735-ben ezek csak amolyan *Jermák-Timofájev*

féle kozáklázadást tudtak rendezni, mely nem Szibériában végződött ugyan, hanem mégis Oroszországban, a jekaterinoszlávi kerületben. Péro lázadása egyik következtetésének tekinthetjük, hogy Arad-, Zaránd-, Csanád- és Csongrád megye csakhamar szegényebb lett egy nemzetiséggel, a ráczzsal. Péro tehát még sem az egyetlen rác, ki áldozatul esett¹⁾.

¹⁾ Bővebben szoltam, az országos és több más levéltár adatai alapján, e mozgalomról akad. székfoglaló értekezésemben. (*Márki*: Péro lázadása, Budapest, 1893. 8r., 96 lap.) Ugyanezen kérdéssel foglalkozik továbbá *Balla* Gergely Nagykőrösi Krónikája, 99—116. lap. *Damiani* László: Orationes in variis Hungariae gymnasiis habitae. (N.-Szombat, 1742.). A Szegeden 1735. aug. 1. tartott XI. beszédben. — *Mercurius*, budai lap, 1735—36. évi folyam. — Az újabb feldolgozások közül: *K. Papp* Miklós, Az 1735.-iki zendülés története. Történeti korrajz. Kolozsvárt, 1865. — 16r., 212 lap. — *Szavits* Emil, Der serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735. Lipcse, 1876. 8r. 51 lap. — *Vitkovics* Gábor cikke a *Glasznik* XXXIX. kötetében. (Szávits idézeteiben). — Fontosabb adalékok a nagyobb művekben és helyrajzokban elszórt leírásokon kívül: *Szilágyi* S., A Péro-féle mozgalom történetéhez. (Új M. Muzeum, 1859.). *Thaly* Kálmán: Tokody Márton (Péro veszedelme) és egy névtelen (Az 1735.-iki zendülésről) egykorú versei. (Adalékok, II. 423—438.) és Adalékok az 1735.-i Péro-népforgóhoz ösmertetéséhez (Századok, 1870). *Zsilinszky* Mihály: A Péro-féle néplázadás Békésmegyében. (Békésm. tört. társ. évkönyv. II. 72—98. és VII. 84—103.; s Békésmegyei Közlöny, 1876. 39—49. sz.) A többit a jegyzetekben említtem. A lázadásnak az újabb időkben egyetlen költői, de történeti szempontból teljesen hibás feldolgozása *Jókai* Mórtól »Az aradi hősnők« című dráma. A fejezet végén álló facsimile a helytartótanács azon két fogalmazójának nevét tünteti föl, kiknek hivatalos előadásai után közölhettem a Péro-lázadás legfontosabb adatait.

László Damiani
Kudonicy ordály
[Signature]